

Zenon Cardenal Grocholewski, *La filosofía del derecho en las enseñanzas de Juan Pablo II y otros escritos*, Editorial Temis S.A., Bogota – Colombia 2001, ss. XXXVI + 73.

Pozycję będącą przedmiotem niniejszego omówienia staraniem Instytutu Nauk Humanistycznych Uniwersytetu „La Sabana” w Bogocie wydało najbardziej prestiżowe wydawnictwo prawnicze w Kolumbii – „Temis”. Publikacja składa się ze spisu treści, obszernego 27-stronicowego wprowadzenia (*preámbulo*) i czterech rozdziałów (części) poświęconych odrębnym zagadnieniom: filozofii człowieka, filozofii prawa, prawodawstwa Jana Pawła II oraz specyfice wymiaru sprawiedliwości w Kościele. Biorąc pod uwagę ilość publikacji czy wykładów Najdostojniejszego Autora włączonych do omawianej publikacji, jest ona trzyczęściowa, przy czym pierwsza i druga część stanowią jedną całość. Uwzględniając redakcyjny kształt kolumbijskiego wydania, nasuwa się czytelnikowi struktura dwuczęściowa: pierwsza poświęcona filozofii człowieka, druga jej zastosowaniu w nauczaniu Jana Pawła II dotyczącym prawa w ogóle, w jego ustawodawstwie oraz w posługiwaniu głównie sądowym na rzecz sprawiedliwości w Kościele. Niezależnie od teoretycznych rozwa-

zań dotyczących struktury hiszpańskiego wydania przemysleń Kardynała Zenona Grocholewskiego recenzujący jego treść uważa za swój obowiązek zaznajomienie czytelników z bogactwem każdej z czterech części jego wywodów.

Wprowadzenie, które należy ocenić jako nietypowe, obejmuje trzy części. W pierwszej, opracowanej przez tłumacza dr. Bogdana Piotrowskiego, dyrektora działu języka i literatury w Instytuto de Humanidades de la Universidad de La Sabana, czytelnik zapoznaje się z biografią Autora, obszernie uwzględniającą jego dokonania – olbrzymie zaangażowanie naukowo-pisarskie i organizacyjne oraz odpowiedzialne zadania. Druga część wprowadzenia zawiera krótką okolicznościową prezentację studium Kard. Grocholewskiego. Trzecią część wprowadzenia stanowi prolog – 14-stronicowe ciekawe studium pt. *Prawo i sprawiedliwość: dobra osoby i społeczności* autorstwa prof. Ilvi Myriam Hoyos Castañeda ze wspomnianego już Instytutu Uniwersytetu „La Sabana”, specjalistki w dziedzinie filozofii prawa. Treść wprowadzenia i ranga jego autorów niedwuznacznie świadczą o zdecydowaniu i świadomości szczególnego waloru studium Kardynała Z. Grocholewskiego.

Po wprowadzeniu następują cztery części zasadniczego studium Prefekta Kongregacji ds. Nauczania Katolickiego, noszącego w spisie treści to samo brzmienie co tytuł publikacji, który w polskim brzmieniu można oddać: *Filozofia prawa w nauczaniu Jana Pawła II i innych dokumentach*. Przed przystąpieniem do omówienia filozofii prawa Jana Pawła II Abp Grocholewski w krótkim wprowadzeniu podkreśla, że w papieskich enuncjacjach ujawnia się myśl filozoficzna Karola Wojtyły, co należy mieć na uwadze, by zrozumieć właściwie sformułowanie tematu studium i wywodów w nim zawartych.

W pierwszej części, poświęconej filozofii człowieka według K. Wojtyły, Kard. Grocholewski zajmuje się koncepcją człowieka krakowskiego Kardynała, odwołując się do metody fenomenologicznej M. Schelera. Każde podejście do zagadnienia prawa jest wynikiem określonej filozofii – koncepcji człowieka. Pogląd K. Wojtyły jako profesora na ten temat przedstawia Autor w dwóch punktach. W pierwszym zajmuje się zagadnieniem jednostkowości osoby, w drugim – relacji między osobą a wspólnotą. W pierwszym punkcie omawia następujące elementy bytu człowieka: fakt, że jest on bytem stworzonym; osobą – kimś niepowtarzalnym, co przesądza o jego podmiotowości; wspomnianą osobę cechuje autonomiczność w byciu i działaniu. Jako kryterium wolnego działania wymieniono samoposiadanie i samopanowanie prowadzące do autodeterminacji. Ta osobowa autodeterminacja, aby była wyrazicielem pełni osoby, nie może uniknąć podporządkowania jej działania „prawdzie dotyczącej dobra” (s. 8). Mówiąc o podporządkowaniu wolnego działania prawdzie, Autor uwydatnia myśl Karola Wojtyły, że dzieje się tak poprzez świadomość, pojmowaną jako istotny i konstytutywny aspekt całej dynamicznej struktury, którą stanowi osoba i czyn” (s. 9). To z kolei – w kontekście zdobywania przez człowieka doświadczenia dobra i zła – każe wysunąć postulat konieczności formowania sumienia w świetle obiektywnej prawdy. O transcendencji człowieka w czynie, czyli przekraczaniu przezeń samego siebie, wynikającej z wymienionych już elementów, oraz o związanej z nią integracji osoby w czynie można mówić tylko przy uwzględnieniu duszy ludzkiej, w której „znajdują swoją zasadę” (s. 10-11).

W drugim punkcie pierwszej części rozważań, poświęconym relacji między osobą i wspólnotą, Dostojny Autor prezentuje oryginalne ujęcie przez K. Wojtyłę podstawy tej

relacji. Wyraża ją pojęcie uczestnictwa (s. 12). Oznacza ono zdolność człowieka do działania wspólnie z innymi. W wymiarze międzyosobowym jest uczestniczeniem w człowieczeństwie innych, odkrywaniem bliźniego w innych, które ma pełny wymiar, gdy relacja „ja – ty” ma charakter wzajemny (s. 14). Wymiar społeczny, wyrażony zaimkiem „my”, ma ściśle powiązanie z wymiarem międzyosobowym; oba wzajemnie się przenikają. Pierwszeństwo ma zawsze wymiar międzyosobowy. Dzięki wymiarowi społecznemu człowiek spotyka się z kategorią dobra wspólnego, której nie może nie uwzględnić w międzyosobowej samorealizacji (s. 15). Zasada uczestnictwa – według K. Wojtyły – ma charakter normatywny i stanowi szczególne źródło prawa i powinności, co Autor zdaje się mocno akcentować (s. 16). W tym miejscu została zasygnalizowana „fundamentalna potrzeba przekazywania miłości”. Zaprzeczeniem zasady uczestnictwa jest alienacja (indywidualizm, totalizm). Zastosowanie uczestnictwa jako właściwości osoby rodzi postawy solidarności i sprzeciwu, których zaprzeczeniem są konformizm i unik.

Omówione centralne punkty myśli filozoficznej K. Wojtyły dotyczące osoby ludzkiej, jej samorealizowania się poprzez uczestnictwo stanowią – jak stwierdza Autor – podstawowe zasady filozofii prawa Jana Pawła II, nawet gdy nie zostały one wyrażone w terminologii tej filozofii (s. 20).

W drugiej części rozprawy, dotyczącej filozofii prawa Jana Pawła II, Dostojny Autor już na początku zaznacza, że myśl filozoficzna Jana Pawła II jest otwarta na wymiar religijny człowieka, a nawet go postuluje. W związku z tym jest ona pewnym wprowadzeniem do prawd ewangelicznych i nauczania o charakterze teologicznym. To zaś jest zasadniczym posłannictwem papieża. Różne elementy myśli filozoficznej Jana Pawła II odnośnie do prawa znajdują się w rozmaitych miejscach jego nauczania. Centralne miejsce w tej filozofii zajmuje podmiotowość osoby ludzkiej (s. 22). Autor omawia niektóre ważne zagadnienia podjęte przez Jana Pawła II w refleksji filozoficznej, ważne na polu prawa. Są nimi:

- 1° Godność osoby i jej wymiar integralny.
- 2° Prawa człowieka jako fundamentalna zasada działania dla jego dobra; akcentowane są tu zwłaszcza prawo do życia i prawo do wolności sumienia i wolności religijnej.
- 3° Wolność człowieka i prawda o dobru, które obejmują m.in. rozumienie wolności jako prawa do czynienia dobra, właściwy stosunek do prawdy, podporządkowanie człowieka prawdzie i dobru; albowiem prawa człowieka i prawa Boga są ze sobą ściśle związane.
- 4° Praca człowieka, w której papież akcentuje jej ujęcie podmiotowe, co oznacza, że praca jest dla człowieka, a nie odwrotnie.
- 5° Prawdziwy postęp oznacza takie panowanie nad światem, by bardziej być niż mieć.
- 6° Solidarność i dialog na różnych płaszczyznach są drogą do pokoju i rozwoju. Chodzi m.in. o dobrowolne i odpowiedzialne uczestnictwo wszystkich obywateli w sprawach publicznych. Dialog ma być jedynym środkiem rozwiązywania napięć dla dobra wszystkich.
- 7° Podkreślenie miłości jest ewidentnie konieczne, albowiem sprawiedliwość nie wystarcza; nawet nie ma jej, we właściwym rozumieniu, jeżeli nie zostanie dopełniona miłością.
- 8° Inne zagadnienie poruszane przez Jana Pawła II, jak na przykład równość wszystkich ludzi, rodzina jako wspólnota pierwotna, pojęcie dobra wspólnego, porządek międzynarodowy Kard. Grocholewski sygnalizuje, nie podejmując się ich omówienia.

W syntetyzującej refleksji końcowej Kard. Grocholewski akcentuje w wypowiedziach papieża m.in. konieczność uwzględnienia w porządku prawnym przedstawionych powyżej zagadnień; zgodność między nauczaniem filozoficznym i nauczaniem teologicznym Jana Pawła II, gdyż obie dziedziny mają sobie pomagać; ewidentną niewystarczalność filozofii prawa na gruncie prawa kościelnego, która wymaga uzupełnienia teologią prawa, uwzględniającą Boże Objawienie.

Trzecia część omawianej publikacji została poświęcona działalności prawodawczej Jana Pawła II. Nie tylko jego dokumenty normatywne, lecz także inne enuncjacje wiążą się – jak stwierdza Abp Z. Grocholewski – z problematyką prawa kanonicznego. Trzy spośród dokumentów prawnych Jana Pawła II mają szczególne znaczenie, gdyż zaznaczyły się w działalności całego Kościoła. Do tych Kard. Grocholewski ogranicza swoją wypowiedź na temat Jana Pawła II jako ustawodawcy.

Pierwszym z nich jest Kodeks prawa kanonicznego dla Kościoła łacińskiego, promulgowany 25 I 1983 r. Przedstawiając obszernie jego powstanie, Autor podkreślił zainteresowanie Papieża losom tej kodyfikacji, a szczególnie uwydatnił studiowanie przezeń z dobranymi specjalistami wręczonego mu projektu *Kodeksu*. To dokładne zapoznanie się z jego treścią – jak stwierdza Autor – skłoniło Jana Pawła II do podkreślenia w konstytucji apostolskiej promulgującej nowy zbiór, że jest on dziełem nie tylko prymatu, lecz także owocem kolegialnej troski i kolegialnej współpracy całego Kościoła. Podczas Międzynarodowego Sympozjum Prawa Kanonicznego z okazji 10-lecia *Kodeksu* papież stwierdził w dniu 23 IV 1993 r., że kodeks ten przyczynia się do życia i misji Kościoła w świecie, jeżeli wszyscy tworzący ten Kościół „będą umieli go mądrze interpretować i wiernie zachowywać”

Drugim dokumentem omawianym przez Kard. Grocholewskiego jest Kodeks kanonów Kościołów wschodnich. Droga do jego powstania była długa, którą autor szkicowo przedstawia. Papież uczestniczył w jego powstawaniu nie tylko przez promulgację w dniu 18 X 1990 r., lecz także przez dokładne przestudiowanie jego postanowień przy pomocy kilku ekspertów z Kościołów wschodnich i innych specjalistów. Jest to pierwszy wspólny kodeks dla wszystkich Kościołów wschodnich, liczących około 15 milionów wiernych. Papież zalecił, aby został przyjęty przez cały Kościół katolicki, w tym także przez „cały episkopat Kościoła łacińskiego na całym świecie”, gdyż – jak stwierdza Abp Grocholewski – należy do dziedzictwa dyscyplinarnego Kościoła powszechnego na równi z Kodeksem prawa kanonicznego.

Trzecim, wyjątkowo ważnym dziełem prawodawczym Jana Pawła II, omawianym przez Kard. Grocholewskiego, jest Konstytucja apostolska *Pastor bonus*; promulgowana 28 VI 1988 r., weszła w życie 01 III 1989 r. Reforma Kurii Rzymskiej, która jest jej przedmiotem, leżała na sercu papieżowi. Dlatego też osobiście był zaangażowany w powstanie jej przepisów, udzielając nawet wytycznych w tej materii. Stanowiące uzupełnienie do obu kodeksów, postanowienia Konstytucji mają odzwierciedlać soborową wizję Kościoła i coraz bardziej odpowiadać wymogom naszych czasów. Autor omawia także strukturę Kurii Rzymskiej. Kompetencje poszczególnych jej urzędów zostały określone w omawianym dokumencie. Przedstawione powyżej trzy dokumenty ustawodawcze tworzą – jak to za Papieżem określa Kard. Grocholewski – jedno *Corpus Iuris Canonici*, nazywając je od siebie „niejako trylogią całego podstawowego ustawodawstwa Kościoła katolickiego”

Czwarta część publikacji została poświęcona specyficze wymiaru sprawiedliwości w Kościele. Dotyczy więc jednego obszaru działalności Kościoła, normowanego przepisami obu Kodeksów i Konstytucji apostołskiej *Pastor bonus*. Podobnie jak w części III poświęconej ustawodawstwu Jana Pawła II, tak również w części IV omawiającej wymiar sprawiedliwości w Kościele oprócz spojrzenia teologicznego ma również zastosowanie myśl filozoficzna Jana Pawła II na temat człowieka i prawa. Stąd też wynika, moim zdaniem, łączenie tej problematyki w omawianej publikacji.

W sposób przejrzysty dla czytelnika, w 8 punktach Kard. Z. Grocholewski omawia w niej kolejno następujące zagadnienia:

1° Wkład prawa kanonicznego w ewolucję prawa procesowego i karnego w ustawodawstwo państwowe, co dokonało się w ciągu historii głównie dzięki swoistej prostocie norm kościelno-prawnych. Zarazem podkreślono, że aktualnie Kościół spełnia służbę na rzecz sprawiedliwości w zróżnicowanych warunkach socjokulturowych za pomocą stosunkowo prostego prawa procesowego i struktur sądowniczych oraz – co wynika z natury Kościoła – ograniczonej aktywności sądów kościelnych.

2° Organy sądowe w Kościołach partykularnych i na poziomie Kościoła powszechnego.

3° Ochrona praw przysługujących wiernym w Kościele jest zadaniem struktur sądowniczych; oprócz spełnianej przez te struktury funkcji narzędzia władzy.

4° Preferencja pozasądowych rozstrzygnięć konfliktów wypływa z zasady, że proces jest ostatecznością, dyktowanej naturą Kościoła, ewangelicznym pojęciem sprawiedliwości łączonej z miłością.

5° Rozwój sprawiedliwości administracyjnej po Soborze Watykańskim II został pokazany przez Autora jako przykład dojrzewania myśli teologicznej na ten temat i adekwatności dla natury Kościoła modelu jej stosowania.

6° Dochodzenie do prawdy jest fundamentem sprawiedliwości. Wypracowane w Kościele pojęcie „pewności moralnej” odnośnie do jej zdobycia opiera się na *acta et probata*.

7° Przedmiot procesów sądowych w Kościele dotyczy rzeczywistości sakramentalnej, np. małżeństwa, z uwagi na wartość sakramentu; także innych spraw ze względu na ich obiektywne znaczenie we wspólnocie Kościoła.

8° Cechami charakterystycznymi kanonicznego prawa procesowego, nie spotykanymi w ustawodawstwach państwowych, są dwie wymienione przez Autora instytucje prawne: nieprzechodzenie pewnych spraw (stan osób) nigdy w stan rzeczy osądzonej oraz możliwość rekursu do sądu administracyjnego ze strony organu władzy przeciw zmianie jego decyzji przez organ hierarchicznie nadrzędny. Druga instytucja prawna znajduje swoje uzasadnienie w charakterze władzy biskupiej, sposobie jej otrzymywania w Kościele.

W słowie końcowym Najdostojniejszy Autor podkreśla, że kościelne procesy sądowe nie są preferowanymi sposobami rozwiązywania konfliktów w Kościele oraz że służą zbawieniu, co determinuje ich specyfikę.

Należy bardzo pozytywnie ocenić inicjatywę wydania zbioru przemyśleń Kard. Z. Grocholewskiego przez wydawnictwo „Temis” Pierwsza i druga część pod wspólnym tytułem znalazły już swoich wydawców w językach francuskim, włoskim, słowackim i polskim. W Polsce ukazały się elementy filozofii prawa w nauczaniu Jana Pawła II, w: „Rocznikach Nauk Prawnych” 4 (1994), s. 5-30 oraz w formie książkowej – *Filozofia prawa w nauczaniu Jana Pawła II*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1996, ss. 40. Trzecia część

ukazała się drukiem pt. *Jan Paweł II a prawo kanoniczne*, w: *20th Anniversary of the Pontificate of John Paul II – Księga Pamiątkowa obchodów XX-lecia pontyfikatu Ojca Świętego Jana Pawła II*, Towarzystwo Przyjaciół Fundacji Jana Pawła II w Chicago, Chicago 1998, s. 41-47. Czwarta część została opublikowana w języku polskim pt. *Specyfika wymiaru sprawiedliwości w Kościele*, w: „Prawo Kanoniczne” 41 (1998) t. III-IV, s. 15-27.

Przedstawienie myśli filozoficznej Karola Wojtyły na temat człowieka i jego ujęcia filozofii prawa w późniejszym nauczaniu papieskim zasługuje na szczególne podkreślenie z uwagi na fundamentalne znaczenie tych przemyśleń dla prawa, zwłaszcza świeckiego. Ten aspekt czyni studium Kard. Z. Grocholewskiego szczególnie cennym. Zastosowanie zasad tam przedstawionych uwzględnionych razem z teologicznym wymiarem w prawodawstwie Jana Pawła II i w wymiarze sprawiedliwości w Kościele legitymuje wspólne wydanie przemyśleń Najdostojniejszego Autora w kształcie recenzowanego zbioru. Prezentuje czytelnikowi poniekąd komplementarne spojrzenie na teorię i praktykę prawa.

ks. Edward Górecki